

„СОЛИДАРНОСТ“ В БЪЛГАРО-ПОЛСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ (1980-1981)

Стоян Стоянов

След края на Втората световна война България и Полша попадат в съветската сфера на влияние и в двете страни започва изграждането на социализъм от съветски тип.

Още преди края на войната на 5 февруари 1945г. българското правителство признава временното правителство на Полската република и изявява желание да влезе в дипломатически отношения с него.¹ На 24 август с.г. България и Полша възобновяват своите дипломатически отношения (прекъснати по време на войната, след като България се присъединява към Тристранния пакт).²

След подписването на мирните договори (10 февруари 1947г.) на 29 май 1948г. двете страни сключват Договор за приятелство, сътрудничество и взаимопомощ³, който подновяват на 6 април 1967г. с името Договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ.⁴ От 1949г. НРБ и ПНР са членки на СИВ (до неговото разпускане), а от 1955г. и членки на ОВД (пак до нейното разпускане).

¹ Министерство на външните работи. Външна политика на Народна република България. Сборник с документи. Том I. 1944-1962. 1971. с. 28.

² Пак там с. 35.

³ Пак там с. 119.

⁴ Министерство на външните работи. Външна политика на Народна република България. Сборник с документи. Том II. 1963-1969. 1971. с. 288.

Освен официалните „братски отношения“ има и много разлики между двата сателита на Съветския съюз. Докато в България периодът 1944-1989 преминава сравнително спокойно, без масови протести, без дълбоки икономически кризи, в Полша недоволството на народа срещу комунистическата власт (в лицето на ПОРП⁵) не стихва. От българските архивите може да се види, че БКП следи, анализира и критикува всяка една от кризите в Полша, това се случва през 1956г. след протестите в Познан⁶, по време на стачките в Гданск, Гдиня и Шчечин от декември 1970г.⁷ Изключение не правят и събитията от лятото на 1980г., които ще доведат до основаването на първия в Източна Европа независим профсъюз.

До основаването на „Солидарност“ се стига след поредната икономическа криза в Полша. В края на т.н. „розов“ период от управлението на първия секретар на ПОРП Едвар Герек, на VIII конгрес на партията новото правителство на Едвар Бабюх решава да опита да установи пазарно равновесие чрез повишаване на цените на хранителните стоки.⁸ Самото обявяване на новите по-високи цени става на 1 юли 1980г., решението за стачка е незабавно, първи на протест излизат работници от Люблинското войводство, Горна Силезия и др.⁹

Решаващо за преминаването от стачна вълна към обществена криза става започналата на 14 август 1980г. стачка в Гданската корабостроителница „В. Ленин“, до която се стига след уволнението на кранистката Анна Валентинович на 9 август с.г., заради опита и да организира независим профсъюз.¹⁰ Към стачкуващите още на 14 август се присъединява и Лех Валенса. Валенса организира и поема ръководството на голям междузаводски стачен комитет. Протестиращите съставят списък с 21 работнически искания, известен като „21 пъти Да“, сред които на първо място е „създаване на свободни профсъюзи“¹¹. Под натиска на нестихващите протести на 31 август 1980г. правителството приема исканията на работниците, а първият секретар на ПОРП Е. Герек е заменен от Станислав Каня.

⁵ ПОРП-Полска обединена работническа партия

⁶ ЦДА. Ф. 1, оп. 5, а.е. 233.

⁷ ЦДА. Ф. 1477, оп. 27, а.е. 2113, 2122, 2136, 2144.

⁸ **Баева**, И. Раждането на полската „Солидарност“ 1980 г. като международен проблем. // В: Преломни времена. Юбилеен сборник в чест на 65-годишнината на професор Любомир Огнянов. УИ „Св. Кл. Охридски“, С., 2006. с. 4.

⁹ Пак там с.5.

¹⁰ Пак там с.6.

¹¹ Архив на МВНР оп. 36, а.е. 2308, л. 61.

В България партията не остава безразлична и още на 1 септември с.г. на заседание на Политбюро на ЦК на БКП се обсъжда срещата от 30 август с.г. между Тодор Живков и посланика на СССР в България Н. Толубеев. В нея се говори за недоволството на работниците, които според доклада *„се използват и подклаждат от контрареволуционните елементи. Именно тези сили, подпомагани от реакционните империалистически центрове, насочват недоволството в желано от тях направление, издигат искания насочени против основите на социалистическия обществен строй.“*¹² Живков вижда проблем и в ПОРП, която не може да овладее положението и се поддава на натиска на *„дребнобуржоазната мътилка“*.¹³ На следващото заседание на Политбюро от 21-25 октомври с.г. се обсъжда *„отклонилите се от класовия подход и ленинските принципи“* ръководители на полската партия.¹⁴

На фона на тези заключение за „контрареволуция“, БКП е добре информирана за реалното положение в Полша, за ситуацията в ПОРП, за отслабващото и влияние сред полският народ (само за няколко месеца от съществуването на „Солидарност“, членската им маса наброява близо 10 милиона), българската партия е запозната с икономическата обстановка¹⁵ и за дейността на „Солидарност“.¹⁶ Тази информация идва предимно от посланика и съветниците от посолството ни във Варшава. Доноси за настроението на поляците българските власти получават и от разузнаването ни в Полша. В своя рапорт от януари 1981г. Янчо Ченешев, инспектор отдел „Международни връзки“ към МВР пише *„в разговор с полски събеседници населението одобрява „Солидарност“, защото тя е единствената сила в Полша способна да защити работническите интереси.....Една голяма част от хората са убедени, че в момента в Полша се извършва истинско обновление, начело на което стои „Солидарност“*.¹⁷ От своя страна информацията, която се публикува в българската преса, съдържаща логичен за времето си пропаганден характер, в статии във в. Отечествен фронт профсъюзът е представен като *„организация ламтяща за власт“, „контрареволуционен профсъюз подкрепян от империалистите.“*¹⁸ Само дни преди профсъюза да бъде забранен в българската преси излиза статия със заглавие

¹² ЦДА Ф. 64, оп. 603, л.3.

¹³ Пак там л. 3-4.

¹⁴ ЦДА Ф. 15, оп. 66, а.е. 2617.

¹⁵ Архив на МВнР оп. 36, а.е. 2305, а.е 2380.

¹⁶ Архив на МВнР оп. 38, а.е.2138.

¹⁷ Архив на КРДОПБГДСРСБНА Ф. 1, оп. 12, а.е. 355, л. 3.

¹⁸ В. Отечествен фронт. 1981, б. 11198, 11201, 11212, 11239.

„Острието на „Солидарност“ срещу работническата класа“ в нея се споменава, че „полските трудеци искат да сложат край на стачния терор“.¹⁹

Следящи внимателно събитията в Полша, българските власти отправят покана към първия секретар на ПОРП за делово посещение в България²⁰, но до среща между Живков и Каня не се стига, защото само след няколко месеца полският ръководител се оттегля от поста и на 18 октомври 1981г. овакантеното място заема генерал Войчех Ярузелски.

След повече от година на неспирни стачки, влошаващо се икономическо положение и най-вече растящата популярност на „Солидарност“ не само в Полша, но и за Запад, Тодор Живков решава да изпрати писмо до генералния секретар на КПСС Леонид Брежнев с предложение. В писмото с дата 30 ноември 1981г. Живков изказва своята „тревога и голяма загриженост за дейността на контрареволуцията в Полша“²¹. У първия секретар на БКП „особено силна тревога предизвиква обстоятелството, че в Полша вече пряко е поставен въпросът за властта, че въпросът „кой кого“ вече означава пряка заплаха за социалистическата власт в страната, независимо от тактиката, която контрареволуцията е възприела в момента. Става все по-ясно, че контрареволуцията си поставя като непосредствена практическа задача - събарянето на социалистическата власт и завземане на властта в свои ръце“²². Без съмнение въпросът за властта тревожи Живков, който си дава сметка, че щом тя може да бъде съборена в Полша, може да бъде съборена и в България. За положението в ПОРП първият секретар на БКП пише „ясно е същи така, че и след Четвъртия пленум на ЦК на ПОРП от октомври 1981г., който избра ген. Ярузелски за първи секретар на партията, обстановката в Полша не само не се подобрява, а продължава да се влошава“²³. За справяне с профсъюза Живков предлага „да се предприемат енергични и решителни мерки, да влязат в действие всички вътрешни сили, с които разполагаме в Полша – здравите сили в партията,... в армията, държавна сигурност,... с политически, идеологически военни средства да се разгроми контрареволуцията в Полша“²⁴. В края на писмото българският първи секретар предлага да се свика среща на странните от Варшавския договор (без да се кани

¹⁹ В. Отечествен фронт. 1981. б. 11239. с. 3.

²⁰ ЦДА, Ф. 1Б, оп. 67, а.е. 142, л. 4.

²¹ ЦДА, Ф. 15, оп. 67, а.е. 667, л.3.

²² Пак там. л. 4.

²³ Пак там. л. 5.

²⁴ Пак там. л. 6.

Н. Чаушеску) и да се окаже „решителен натиск върху ген. Ярузелски за предприемане на необходимите политически и военни мерки за разгромяването на „Солидарност“. Според Живков „без съмнение такъв натиск върху Ярузелски за настъпателни действия срещу контрареволуцията ще бъдат от страна на БКП проява на огромна помощ и солидарност“.²⁵

Какво са си били точните отношения на Москва към профсъюза все още не се знае, през 1993г. руският президент Борис Елцин връчва на Лех Валенса колекция документи на „комисията Суслов“, но там отсъстват каквито и да е данни за съветските намерение за времето 3 септември 1980г. до 23 април 1981г.²⁶. След много добре организирана и пазена в пълна тайна акция на 12 срещу 13 декември 1981г. в Полша е обявено Военно положение. Лидерите на профсъюза начело с Лех Валенса са интернирани, „Солидарност“ е забранена, а българската преса още на 14 декември с.г. на първа страница на в. Отечествен фронт информира българския народ за положението в Полша и за създаването на Военния съвет за национално спасение, оглавен от ген. Ярузелски.²⁷

Предложението на Живков към Брежнев за „натиск“ върху полското ръководство не е изненадващо, не е изненадваща и риториката на първият секретар виждащ единствено и само „контрареволуция“. Реакция на българския ръководител също така е и един от последните опити да бъде запазено статуквото, статукво което само след 8 години ще започне да се руши именно с победата на „Солидарност“ в първите полу-свободни избори в Източния Блок. За пореден път сателитите на СССР ще се убедят, че изградената система след Втората световна война не може да съществува без военна намеса и че както и да наричат недоволството на работници, интелектуалци и студенти (1956,1968,1970,1976,1980) промяната в Източна Европа е неизбежна.

„SOLIDARNOŚĆ“ IN BULGARIAN-POLISH RELATIONS (1980-1981)

Stoyan Stoyanov

The article will follow the political relations between Bulgaria and Poland during Cold war and the reaction of the first secretary of the Bulgarian Communist Party, Todor Zhivkov, after the

²⁵ Пак там. л. 7.

²⁶ **Баев**, Й. Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България. София: Св. Георги Победоносец,. 1995. с. 217.

²⁷ В. Отечествен фронт, 1981, б. 11247, с.1.

founding of the Solidarity trade union and his meetings and correspondence with Soviet Union about solving “the problem”. Also will shows Zhivkov's proposal to deal with the trade union and the Polish government during one of the biggest crises in the Eastern bloc.